

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ЧЕТИРИ ЕСЕЈА С ПОВОДИМА:  
МАТИЦА СРПСКА И КУЛТУРА КЊИГЕКЊИГЕ И УМЕТНИЧКА ДЕЛА  
КАО ТЕРАПЕУТСКИ ЧИНОВИ

Матица српска траје већ два пуна века, а основана је 1826. године. Објављујући драгоцени књижевно-научни часопис који је заснован 1823, почео да излази 1824, а данашњи назив *Лейойис Майице српске* добио 1873. године, Матица је постала извориште многих научних и стручних часописа и повремених публикација без којих би српска култура и наука биле несравњено сиромашније него што јесу: само у XIX веку она је издавала још два, истинита кратко века али важна часописа – *Сербска ѿчела* (Будим 1831–1833) и *Майица* (1865–1870). После Српске православне цркве, Матица је најстарија српска установа са очуваним континуитетом, па и најстарији живи српски издавач. Започевши са објављивањем књига 1827. године, она то није престала да ради ни до дана данашњег, а у периоду до 1831. објавила је укупно десет књига седморице писаца: *Касија царица или Траверзираниј Окијавијан* (1827) Милована Видаковића, *Невиносѿ или Свејислав и Милева* (1827) Јована Стерије Поповића, *Задѿ или Ойределеније* (1828) Франсоа Марија Аруеа Волтера, *Содржане од свију часѿица Сербске Лейойиси оѿ ѿг. 1825–1828* (1828) Георгија Магарашевића, *Бој на Косову или Милан Тоѿлица и Зораида* (1828) Јована Стерије Поповића, *Писма* (1829) Доситеја Обрадовића, *Одело из Триесѿа* (1830) И. Ф. Јингера, *Жерѿива на смерѿи* (1830) Аугуста Коцебуа, *Дух сѿисаниа Досиѿејеви* (1830) Георгија Магарашевића и *Крајѿка всемирна исѿиориа* (1831) Георгија Магарашевића. На

самим почецима најзаступљенији писци су, дакле, били Доситеј Обрадовић, Јован Стерија Поповић и Георгије Магарашевић; подухват је започет с духом и књижевношћу просветитељства, а потом су уследила све новија и новија наслојавања оних епоха и стилских формација које су долазиле са наступајућим временима. И тако је то трајало два пуна века, а имамо разлога да се надамо да ће то потрајати све до последњих дана човечанства. Како оснивачи установе записах: сад, и одсад, без престанка, засвагда!

### Тајне писма и ликовности

Са књигама и уметничким делима започиње велики комуникациони ланац с великим и несагледивим последицама по човека и његов свет. Ова драма је одавно почела, још у античким временима, када су обликоване књиге од камена, дрвета, воска, животињске коже, а онда и од папируса, хартије и од свачега по чему су могле да се исписују „чрте и резе”, о којима је, описујући словенску писменост пре ћирилометодијевског установљавана глагољице као првог словенског писма, још у X веку говорио Црноризац Храбар у свом тексту *Сказаније о њисменех*. Те „чрте и резе” су се временом претварале у различите облике писама која су развијана у разним језицима, од његове пиктографске и идеографске форме па до фонетизованог бележења, од сумерског клинастог писма, египатских хијероглифа, те пиктографско-идеографских пракси у Кини а касније у Јапану, па све до различитих облика алфабетског писма које се конституисало у простору Медитерана, а артикулисане исходе је добило код Грка, Феничана, Семита, Римљана, Арапа и других народа са тога простора.

У словенском свету култура књиге почиње у другој половини IX века, а напореда са њом успешно се обавља христјанизација пре свега Срба и Бугара, као и увођење сликарске и иконографске праксе која је света места, цркве и храмове украшавала приказима светости, ка којој је требало да буду упућена људска бића, па и читави народи. Из потоњих времена величанствена ликовност фресака и икона из српских манастира проговара нам и данас са уметничком убедљивошћу највишега реда. У средњовековној српској држави, поготово у немањинском периоду од XII па до XIV века, створена је богата култура књиге и ликовне уметности, па би образовани припадник српске културе морао имати високо развијену свест о таквим трајањима и континуитетима. Стога би свака утемељенија прича о почецима српске историје, о којој знамо на основу развијених писаних сведочанстава, морала кретати бар од *Лейоџиса њоџа Дукљанина*, чији преписи описују врло богато и

бурно преднемањићко доба. У том времену добили смо – по светојајинском обрасцу Исуса Христа – прве свецe, попут развијеног култа Светог Јована Владимира, а у њему можемо и те како јасно препознати важност и улогу светог праведника, какав ће се касније изразито потврдити у лику Светога Саве, али и светих ратника, какви ће бити неки припадници светородне лозе Немањића, затим Свети кнез Лазар, и многи косовски витезови и јунаци, на челу са Светим Милошем Обилићем, о чијој историјској веродостојности немамо јасних потврда, али чији ратнички, верски и морални лик је најтемељније одредио природу српског човека и српске културе.

У српској култури феномен књиге обogaћене ликовношћу јесте управо производ средњовековне епохе, па на почецима овог низа стоји *Мирослављево јеванђеље*, са предивним и блиставим иницијалима. Свети Сава нам је донео сложено дело какво је *Законом правилo* (називано и по грчком облику *Номоканон*), као и жанр житија и богослужбене поезије, која је настављена у читавом ауторском низу са Стефаном Првовенчаним, Доментијаном, Теодосијем, Данилом Пећким и његовим настављачима, Данилом Бањским, Јефимијом, деспотом Стефаном Лазаревићем, Григоријем Цамблаком, Димитријем Кантакузином, Пајсијем Јањевцем, па све до Гаврила Стефановића Венцловића и других барокних писаца који су још неговали старе, византијске културне обрасце. Лепоту српске књиге, у којој се појављује чврста и смислена повезаност вербалних и визуелних кодова, моћно су уздигли аутори попут Христофора Жефаровића и Захарије Орфелина у XVIII веку, а о томе моћно сведоче Жефаровићева *Систематикографија* (1741), као и Орфелинов *Поздрав Мојсеју Пушнику* (1757) и *Историја о животињи и славних дела Ђосударја и императора Пејтра Перваго* (1772), од којих је ова друга сматрана за најлепшу српску књигу читавог XVIII века, тј. српског барока и просветитељства.

### Књига и шапат Духа Светога

Када говоримо о српској књизи, морамо стога знати да говоримо о књизи са богатом и моћном традицијом, а у тој историји спој вербалности и ликовности, али и информативности и светојајинске духовности, јесте доведен до убедљивих и високих естетских домета. Све то постаје изузетно важно баш у овом времену, у којем се све више намеће феномен електронске књиге, а пред нас се испоставља комуникационо, ментално, али и духовно једна сасвим нова ситуација. Сасвим нова, али по много чему и стара. А старина и традиционалност јесте садржана управо у ономе што је српска култура научила још у средњем веку: тада је искушаван

захтев да се књиге не исписују и не објављују олако, него да у њима писац непрестано треба да тежи вишим сферама духовности и отелотворењу Духа Светогa. Само такав спој „чрта и реза” и гласова Духа Светогa може омогућити да писац не записује само оно што његовој људској памети улази у видно поље него и оно што само слуги, што се у назнакама с неба само у фрагментима намеће, а што потпуно надмашује наше, чисто људске висине и размере. Треба, међутим, знати да само такво Божје чудо обезбеђује трајност, па и вековечност људске творевине.

Зато у овом времену, у којем се разноврсни „богови” лишени Духа Светогa појављују као мера људске креативности, морамо – упркос свим притисцима тржишне и меркантилне логике – научити да послушамо како нам шапуће трансценденција и сам Дух Свети, те како трајност људског дела, писма и ликовности може истински бити утврђена и потврђена. Уколико не сањамо о вишим световима, уколико са њима не разговарамо на различите начине и различитим језицима, никада нећемо створити дело које ће успешно пребродити фатална ограничења епохе у којој живимо, а пре свега она ограничења која целокупну стварност покушавају да сведу на чисто научно-техничка питања и на комуникационо-људски хоризонт мишљења. При таквим редукционистичким захватима људи се постепено навикавају на то да мера људске креативности буде сведена на задате, програмске оквире по којима функционишу ботови. То би за последицу имало схватање по којем је за врхунску креацију довољно нахранити људски организам или електронско-механичког робота одређеним информацијама, па да се самим тим применом логичких алгоритамова дође до онога што је човеку и друштву неопходно. Данас смо у ситуацији да бирамо: или ботови или богови!

Разноврсним ограничењима и предрасудама зато би требало одлучно рећи „не”! Не ужасавајући се суочења с вештачком интелигенцијом, за овај одлучни сусрет људског и машинског ума требало би се што пре и што боље припремити уколико желимо да спасемо људску креативност највишег реда. А та људска креативност мора да садржи како скуп свих познатих информација и операбилност засновану на примени логичких алгоритамова, тако и потпуну отвореност за сва искакања креативног ума изван простора које су задала два претходна параметра. Нема ништа ефикасније у том погледу од идеје Бога, од најсавршеније и најсвеобухватније идеје коју је људски ум створио, па то савршенство и обухватност довољно сведоче да идеја Бога није људска него виша, божанска творевина која је у људски ум усађена, а онда је он ту идеју само сопственом мишљу покушавао некако да обухвати, искаже и кон-

кретизује. На тај начин, пишући многе расправе и књиге, људски род је настојао да разуме и објасни оно несхватљиво и неизразиво, он је покушавао нешто немогуће. Али покушавајући да постигне то немогуће, он је успешно у себе усађивао некакву представу о универзуму без граница, као што је утврђивао и свест која тежи да се тако развија како би уклањала сва ограничења која јој се намећу. У овој игри у којој човеков ум не може никада победити и не може савладати трансценденцију, тај ум ће играјући овакве игре непрестано ширити сопствене хоризонте и повећавати своју сазнајну моћ. У томе је садржан његов релативистички, чисто људски тријумф, али је он једино могућ као одавање почasti и светости Божјој свемоћи. Пред Богом немоћан, човек се уздиже до висина које досегнути начелно не може, али му се може донекле приближити уколико у себи негује икону Онога пред Којим се исказује пуна људска немоћ.

### Нужност чувања и неговања језика

Феномен словенске писмености и књиге враћа нас у средњовековне зачетке ових цивилизацијских тековина. Враћа нас такође и једној заветној семантичкој и лексиколошкој чињеници старословенског језика – чињеници да реч „јѣзик” на старословенском значи не само „језик”, као систем знакова помоћу којих се људи споразумевају, него значи и „народ”, као скупину свих људи који се природно користе истим системом знакова споразумевања и који се међусобно добро разумеју. Другим речима, оне људске заједнице које говоре истим језиком јесу исти народ, па уколико неке заједнице говоре истим језиком а не разумеју се добро, онда треба добро обратити пажњу на то који су разлози због којих до неразумевања долази. То су по правилу разлози због којих неке земаљске силе настоје да остваре неке своје специфичне, често сасвим приземне и накарадне интересе. Чувајући сопствени језик, ми чувамо и даље развијамо и јачамо сопствени народ као узвишену и божанску категорију.

Ма како разрешавали ове недоумице, могли бисмо поуздано констатовати да књиге, слике, или осликовљене књиге и окњижевљене слике, чувају највишу меру људске креативности. За тако нешто неопходно је неговати језик којим можемо улазити у танчине највећих тајни о којима људски ум може посведочити и које, можда, својим сазнањима донекле може освојити. Негујући и развијајући српски језик, ми чинимо да се стабилизује српска заједница као народносна целина способна да траје и да превазилази разноврсна историјска искушења са којима се у свом трајању мора

суочити. Ако је Матица српска, једина међу словенским народима, успела да истраје пуна два века, те да се развија тако да и данас делује веома младолико и динамично, да ли имамо права на помисао да најстарија српска културна установа може трајати још два, па и три века? Уколико знамо да на тако нешто имамо права, онда знајмо и то да судбина Матице српске и судбина српског народа зависи од тога колико успешно негујемо сопствени језик, какве књиге и слике стварамо, те колико успешно о свему томе умемо да мислимо, да доживљавамо и о свему томе разговарамо. Уживајмо у књигама и уметничким делима знајући да тиме чинимо нешто најлепше што у животу можемо чинити! Стварајући снажно поље комуникације, ми утврђујемо сопствени индивидуални и колективни опстанак, као и његово земаљско и небеско достојанство. И то сад, и одсад, без престанка, засвагда!\*

### НАСТАНАК ПОКЛОН-БИБЛИОТЕКЕ РУСИЈЕ У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Са изузетним задовољством могу констатовати да смо управник Библиотеке Селимир Радуловић и ја, после неколико пријатељских разговора с дипломатским представницима Руске Федерације, пронашли изузетно леп и користан начин наше сарадње. Захваљујући договору који је тадашњи председник Матице српске Бошко Петровић постигао са тадашњим амбасадором Аустрије, пре више од четврт века је успостављена системска сарадња и формиран књижни фонд Поклон-библиотеке Аустрије. Сада се овакав начин плодне сарадње шири и ка руској култури и формираће се Поклон-библиотека Русије, чиме су две велике европске културе, немачке и руске, системски обележиле свој значај како за најстарију српску културну установу, тако и за српску културу уопште.

#### Прожимања двеју култура

У том склопу утврдили смо путеве како непрестано можемо богатити Библиотеку Матице српске, и то руским књигама, за којима је српско читање увек имало изразитих потреба. Део овог договора је и чињеница да ћемо бити у прилици да интензивирамо сарадњу Матице српске и Руског дома, као и културних и научних установа из Русије, а тим путем ћемо у Новом Саду и у

---

\* Реч на свечаном отварању Међународног сајма књига и јубиларне Тридесете међународне изложбе уметности „Арт експо“, Сајам у Новом Саду, уторак 17. март 2026. године.

другим градовима Србије знатно чешће имати прилике да угости-мо књижевнике, уметнике и научнике из братске Русије. Читав договор је замишљен и у обрнутом смеру, а то значи да ће бити прилике да српске књижевнике, уметнике и научнике представимо у Русији, као и то да ћемо издања Матице српске и њених устано-ва ставити на располагање нашим партнерима из Русије. Тако интензивирана комуникација је израз реалне потребе обеју култура, како српске тако и руске, као што је израз и њихове дубинске међусобне сродности. Уверен сам да, што се тиче Матице српске, али и шире системске сарадње, улазимо у фазу још потпунијег међу-собног упознавања, богате размене, па и прожимања двеју култура.

Целокупна српска култура постоји у свом аутентичном облику у пуној блискости с руском културом. Та блискост је постојала још од средњег века, од примања заједничке, свесловенске писмености коју су омогућили својим великим реформским чином Света браћа Кирило и Методије, почев од 863. године и њихове мисије конституисања старословенске језичке норме и глагољског писма у Великој Моравској. У изградњи српско-руских односа значајног удела имали су светородне владарске лозе Властимировића, Војислављевића, Немањића, Хребељановића и Бранковића, са српске, те светородне лозе Рјуриковича, са руске стране. Била су то тешка али славна времена, у којима су се низали српски владари од IX до почетка XVI века, тј. од кнеза Властимира, Часлава, Владимира, Стефана Војислава, Константина Бодина, од великог жупана Немање, краља Стефана Првовенчаног и архиепископа Светог Саве, преко краљева Уроша, Милутина и Стефана Дечанског, па до цара Душана и Уроша Нејаког, а потом кнеза Лазара и деспота Стефана Лазаревића, па до последњих Бранковића, тј. до деспота Ђурђа и пада Смедерева 1459. године, па до преласка његових потомака у Срем и до подвига бар његовог сина Вука Бранковића, тј. Змаја Огњена Вука, као и значајних племићких породица, попут Јакшића. Ове лозе су давале велике владаре, али и велике свеце и црквене великодостојнике. То исто би се могло рећи и за лозу Рјуриковича, која је од IX па до самога краја XVI века дала моћне владаре, али понекад и свеце, какви су били кнежеви Рјурик, Олег, Игор, Владимир, Јарослав Мудри, Александар Невски, закључно са Иваном Васиљевичем Грозним, који је 1547. године успоставио царску власт и Русију као царевину.

Матица српска је у свом дугом трајању формирана и развијала се са заветом чувања сећања на древну старину, како српску, тако и руску и свесловенску. У *Сербској лејтхойиси*, године 1829, у књизи 18, објављен је текст под насловом „Почетак и основание хришћанства у Русији”, а уз овај наслов стоји и напомена „по

Карамзину”. Николај Михајлович Карамзин је руски књижевник просветитељске оријентације, али и писац прве *Историје Руској царсѣва*. У поменутом тексту објављеном на страницама *Лейѡииса* исказано је сведочење о кнезу Владимиру и чину покрштавања које је у то време обављено: „От херсонског митрополита у христѣјанској вери добро обучен и утврђен поитио је Владимир да сав свој народ у Киеву покрсти и Христовом науком просвети. За ово особено торжество служило је као предуготовљењѣм то што је идолѣ све униѣтожити заповѣдио; њѣки су били изсечени, а њѣки опет спаљени” (13). *Лейѡиис* је тако не само обавестио своје читатељство о неким важним историјским догађајима него је то учинио из пера највећег руског ауторитета на који се у то доба могао позвати и призвати. Тај писац и историчар је, можда стицајем околности, али не и чисте небеске случајности, умро исте оне године, 1826, кад је Матица настала.

Још и пре овог Карамзиновог текста, године 1826. у частици 6 *Серѣбске лейѡиисѣ*, објављен је кратак запис Георгија Магарашевића о томе како је, по предању, настала Москва. То предање вели да је, средином XII века, на месту садашње Москве живео „јѣдан отмениј и благородниј Рус, именов Кучко” (215), коме је у гостѣ дошао кијѣвски кнез Јуриј Владимирович Долгорукој. Видевши прелепу домаћицу, кнез се тако везао за породицу свога домаћина да је одлучио да свога сина Андрију ожени ћерком свога домаћина. На свадбену прославу било је позвано много света, па се зато „у хитости начини неколико колиба. Многима се от ови благородни Руса тако овде допадне, да се измолѣ, ту са свим живити” (215). Тако је временом настао читав град, али је због тога остала поука и закључак да је град Москва „постала због љубови” (215). Тако се у *Лейѡиисѣ*, од самога његовог почетка, развија читава књижевна, језичка, историографска, па и митографска веза са руском културом, а та веза неће временом слабити него ће само мењати појавне облике и изражајне форме.

Већ од треће деценије XVIII века српска култура је успоставила системске везе са руском културом, па је на тај начин и сама почела да јача и утврђује сопствено биће на културолошки сасвим нов начин. Та подршка руске културе одржавана је тако што су из Кијева, Петрограда, Москве и других места почела да долазе многа културна добра, а пре свега учитељи и духовници, уѣбеници и књѣге, школе и стилови, ликовна култура и духовност у најширем смислу, а без таквих творевина и подстицаја српска култура у тим временима се не би могла развијати. У својој студији *Историја срѣпске књижевности барокној доба: XVII и XVIII век* (1970) Милорад Павић записује: „Године 1726. Максим Суворов, први руски учитељ,

приспео је у Карловце; идуће године отвара он тамо 'славјанску школу' која се убрзо сели у Београд, па натраг у Карловце. На тражење митрополита Вићентија Јовановића, 1733. године стигли су у Карловце нови руски учитељи: Емануил Козачински, Петар Падунски, Трофим Климовски, Григорије Шумљак и Иван Мјенацки, проповедник Синесије Залуцки, Тимотеј Левандовски, Јован Ластовицки и Петар Михајловски. Украјински писац и, касније, професор Кијевске духовне академије Симон Тодорски дошао је такође на позив 1737. године у Београд за наставника тамошње грчке школе (коју су похађала и српска деца и коју је такође издржавао Вићентије Јовановић). У исто време, рускословенски је под владиком Данилом Петровићем и, нарочито под владиком Василијем, уведен донекле у употребу у Црној Гори, где су се такође почеле набављати књиге из Русије и писати дела на рускословенском" (33). Била је то, дакле, читава једна културна обнова православне хришћанске духовности и стваралаштва коју је српска култура изграђивала на темељу руских утицаја, а они, ти утицаји, схватани су као подстицаји духовних искона, али и културних кодова велике блискости.

### Резултати и перспективе

На страницама *Лейпцигског Матице српске*, за његова више од два века трајања, руска књижевност, култура и наука имају свакако најважнију интеркултуралну и комуникациону улогу, а преводјење с руског језика јесте један од најважнијих подстицаја у погледу самосвесног неговања аутентичности српске културе. Због тога је Матица српска системски неговала истраживачку, више од четири деценије дугу сарадњу са Институтом за славистику Руске академије наука из Москве, а у оквиру те сарадње излазе драгоцене зборници научних радова у области српско-руске компаратистике. Исто тако, Матица српска објављује научни часопис *Зборник Матице српске за славистику*, у којем се штампају текстови на свим словенским језицима, а осим српскога најприсутнији је свакако руски језик. Словенска димензија постојања и сарадње је за Матицу српску била и остала од највећег значаја. То између осталог подразумева чињеницу да је међу члановима сарадницима из иностранства велики број управо из Русије, или из шире схваћеног света руског језика и руске културе. То је, рекао бих, природно стање које подразумева сваки аутентичан, ксенофобија лишен начин постојања српске културе.

Тако је било у прошлости, тако је и данас, а тако ће и задуго остати. На тај начин су Срби временом градили еманципационе

процесе на основу којих су све више истицали своје идентитетске специфичности и подизали сопствену културу са аутентичним, српским вредностима. Овим процесима посебан допринос дају управо подстицаји који долазе из словенског света, од блиских словенских народа. Упркос свим процесима који су Србе понекад водили ка асимилационим исходима, па и ка губљењу сопствених идентитетских чинилаца, одбрана читавог народа његовом културом је постајала све изразитија и све видљивија. Без културе се данас не може достојанствено опстати, јер она на најбољи начин легитимише општу корист коју постојање појединих народа и држава доноси свеколиком човечанству. Најбољи начин да негујемо сопствену културу јесте да градимо блискост са онима са којима јесмо блиски и са којима се добро разумемо. Зато културу морамо бранити и штитити од свих удара који долазе из света акултурације и анихилације, јер тиме бранимо и голи опстанак сопственог народа и сопствене државе.\*

## МАТИЦА СРПСКА И ЊЕН *ЛЕТОПИС* КАО ИНСТИТУЦИОНАЛНИ НОСИОЦИ ЕТОСА КРЕАТИВНОГ ОПСТАНКА СРПСКОГ НАРОДА

Два века трајања Матице српске и *Летописа Матице српске* упућују на постојање специфичног етоса креативне егзистенције, трајања и опстанка који се успоставља и реализује у најстаријој српској културној установи. Тај етос полази од основне претпоставке схваћене као истине човековог бића: човек је, за разлику од других Божјих творевина из природе, биће слободе, он може да бира између добра и зла. Уз то он је упућен у фундаментални значај смисаоних и моралних категорија, па зато бира вредности истине, лепоте, правде као основна руководна начела исправног, ваљаног живота. Човекова слобода не усмерава се, дакле, ка пукој необавезности, неодговорности и егоизму људског постојања, него управо обрнуто: ка пуној љубави, бризи и одговорности у погледу остварења позитивних вредности сопственог живота, његовог трајања и његовог смисла.

### Етос креативног опстанка

Из своје пуне утемељености у идеји морално исправног живота, етос Матице српске и њеног *Летописа* подразумевао је и наредни

---

\* Фрагменти овога текста изречени су на Свечаности Заснивања Поклон-библиотеке Русије, у Матици српској 24. марта 2026. године.

корак, који је дефинисао могући простор за реализацију људског постојања као морално утемељене егзистенције. То је значило бар три битна чиниоца, од којих су прве две поставке везане за неопходност чврсте језичке и народне утемељености човекове егзистенције. Другим речима, морално „ја” није само индивидуална, изолована егзистенција него увек део једне веће, друштвене целине, и то целине језичке и народне пре свега. Људи се међусобно добро разумеју и могу успешно комуницирати уколико говоре истим језиком, деле исте вредности и умеју мисаоно своје погледе на свет да искажу на ваљан и међусобно разумљив начин. Због тога је језичка и народна заједница важан услов за отварање простора у којем се интензивним комуникацијама и заједничким деловањем конституишу заједнички поглед на свет, заједничка култура и заједничке вредности. То се најефикасније утврђује и трајно успоставља тако што на овакав начин изграђена колективна делатност истовремено бива усмеравана и ка најопштијим, свечовечанским вредностима и универзалном заједништву. На тај начин индивидуално човеково биће бива смислено обухваћено језичким, народним и свечовечанским заједништвом.

Имајући све то на уму, уредници (њих 34 за 200 година), писци, издавачи, штампари, читаоци и корисници књижевно-научног часописа *Лейпцигска Матице српске*, као слободни људи, организовали су се у сложено комуникативну заједницу која се изводи на српском језику, а са пуном свешћу о заједници и језичкој блискости разних словенских народа. Не треба заборавити чињеницу да на старословенском језику реч „(јен)зыкъ” означава не само вербални комуникациони систем (тј. језичку структуру) него и велике групе људи које говоре истим вербалним комуникационим системом (тј. језичку заједницу). Тако је у старословенском језику, па и у основном типу мисаоног дискурса који се у том језику испољава, дошло до пуне идентификације језичких и етничких особености: један народ говори истим језиком, а ко говори истим језиком јесте један народ. На свој начин и у некој мери са оваквом поставком кореспондирају и ставови Лудвига Витгенштајна који у својој књизи *Tractatus logico-philosophicus* (превео Гајо Петровић, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1987) вели да „целокупност ставова је језик” (59), а „границе мога језика значе границе мога свијета” (147). Таква заједница језика, народа и човечанства успоставља се и остварује зато да би неговање културних вредности као што су истина, лепота и правда, али и читав низ других вредности попут љубави, задовољства, одговорности и др. постале заједничке, онако како се и индивидуално и колективно биће у тој заједници испољавају.

Покретачи *Сербске лејџојиси* 1824. године (од 1873. часопис је преименован у *Лејџојис Мајџице српске*) имали су на уму управо овакве, базичне комуникативне циљеве. Много тога је разликовало поетичке концепте уредника *Лејџојиса* за два века трајања часописа, од времена Георгија Магарашевића, Јована Хацића, Теодора Павловића, Јована Суботића, Јакова Игњатовића, Јована Ђорђевића, Антонија Хацића, Јована Бошковића, Милана Савића, Тихомира Остојића, преко Васе Стајића, Марка Малетина, Радивоја Врховца, Тодора Манојловића, Жарка Васиљевића, Николе Милутиновића, Живана Милисавца, Младена Лесковца, Бошка Петровића, Александра Тишме, Димитрија Вученова, Бошка Ивкова, па до Славка Гордића, Ивана Негришорца, Слободана Владушића, Ђорђа Деспића, Ђорђа Сладоја, Селимира Радуловића и др. Ипак, у обделавању њихових уредничких обавеза, заједно са писцима, али и свим осталим учесницима овог подухвата, можемо препознати неколико заједничких, базичних животних идеја, сложеност естетских ставова и трајних моралних вредности. Та сложеност и испреплетеност различитих релација сачињава специфичност онога што можемо назвати етосом *Лејџојиса Мајџице српске*, па и целе Матице српске.

### У сусрет Другој

Кључно полазиште је свакако српска књижевност као целина, са врло различитим вредностима које су испољаване од времена оснивања часописа, обележеног просветитељством, класицизмом и предромантизмом, па преко романтизма, реализма, модерне, модернизма, авангарде, све до неомодернизма и постмодерне у времену у којем живимо. Из перспективе српске књижевности *Лејџојис Мајџице српске* је непрестано настојао да сагледа хоризонте европске књижевности, бар њене основне вредности, од античких почетака (Хомер, Есхил, Анакреонт, Платон, Вергилије, Хорације, Овидије, Цицерон, Сенека, Корнелије Непот, Федар и др.), преко периода од ренесансе до просветитељства (Данте, Шекспир, Ларошфуко, Ж. Б. Расин, Волтер, С. Геснер, Г. Е. Лесинг, Г. А. Биргер, Ј. В. Гете, Ј. Грим и др.), фолклорних дела разних народа (највише словачких, али и русинских, лужичкосрпских, чешких, пољских, руских, грчких, естонских, шведских), па до времена часописових савременика у последња два века: Ј. Г. Хердер, Л. Ранке, Ф. Шилер, Х. Хајне, Ш. Георге, Г. Тракл, Р. М. Рилке, Т. Ман, П. Хандке, К. Рансмајер; Н. М. Карамзин, А. С. Пушкин, М. Ј. Љермонтов, И. С. Тургенев, Л. Н. Толстој, Ф. М. Достојевски, М. Горки, А. Мицкјевич, Ј. Добровски, П. Ј. Шафарик, Ј. Колар, Љ. Штур; Ш. Петефи,

М. Верешмарти, Ј. Арањ, Е. Ади; Х. Ибзен и др. Најмање развијен јесте шири појас светске књижевности, па је писано и о индијској књижевности (Милан Јовановић Морски, Павле Јефтић; објављиван је Р. Тагора, Набанита Дев Сен и др.), о јапанској поезији (М. Црњански о хаику традицији), о јапанској, корејској, кинеској рецепцији дела Милорада Павића итд. Тим трагом Матица српска је посебну пажњу посветила класичној индијској књижевности, па је објавила преводе Светислава Костића са санскрита: *Мануов законик*, *Аријашасџу*, *Камашасџу*, *Ујанишџаге*, те припремила превод *Бхаџаваг-џише*.

Из поља књижевности *Лейџоис* је веома често излазио у подручја знања, науке и философије, која су обухватала проучавање језика, уметности, културе, али и енциклопедијска знања најразличитијих врста: већ 1824. и 1825. часопис објављује статистичке податке о разним европским државама, о њиховој унутрашњој организацији, о броју становника, о верској и националној заступљености, о српском народу, његовом свештенству, грађанској елити и сл. У зависности од важности и атрактивности теме, *Лейџоис* је посвећивао пажњу проблемима филологије, лингвистике, историографије, философије, биологије, хемије, домаћинства, електротехнике (текстови о Николи Тесли, на пример) итд. *Лейџоис* је тако настојао да за два века свог постојања шири просторе знања, да делује просветитељски у једном ширем и трајнијем смислу, те да представу о људској креативности шири у многим правцима.

Све то обављено је са изразитим намерама и жељом да се утврде нека битна, суштинска упоришта која ће отворити развојне перспективе српске културе, а тиме и њено сврховито одређење у погледу што шире, свестраније актуелизације неслућених, по значају универзалних могућности креативног чина. Српска књижевност и култура су се тако у два века трајања *Лейџоиса* исказале као културни чиниоци који су спремни да се боре за идентитетско утврђивање националне културе, али и да се непрестано држе отвореним за развојне могућности, како би се култура мењала, али мењајући се ипак остајала иста. Тако се утврђује основна формула опстанка српске књижевности, али и опстанка српског народа, обезбеђује се њихово трајање, па и некаква могућа партиципација у трајању човечанства и у вечности примереној људскоме бићу. *Лейџоис Матице српске* јесте једна од српских формула помоћу којих се настоји обезбедити креативни простор достојанственог српског опстанка у времену и у кругу културних вредности.

Матица српска (основана 1826) и њен књижевно-научни часопис *Лейџоис Матице српске* (основан 1824) током своје дуге, дво-вековне историје доносе мноштво интелектуалних и духовних

потврда о присуству етички крајње релевантних чињеница. Етос *Лейойиса Матице српске* и целе установе Матице српске подразумева специфично кружење и комешање моралних вредности које се исказује кроз човекову креативну делатност, па и кроз културну установу која је намерена да организује заједничко поље деловања српских песника, књижевника, уметника, научника, философа, духовника и других стваралаца. На самом врху ових моралних вредности налази се универзални смисао, ментална присутност и егзистенцијална пунина какву подразумева увек живо присутни Бог. У том ентитету, који обухвата све постојеће, налази се свеколика присутност онога што јесте и што на различите начине може постојати; насупрот томе налази се ентитет уништавања свега постојећег, што се очитује у феномену црне рупе у свемиру, у хаосу и непостојању, који непрестано прете Вечном животу, али га не могу никада поништити до краја. Сам, вечно живи и присутни Бог извор је свеколике смисаоне пунине, креативности и радости постојања који човека могу подићи до чудесних висина уколико их он постане свестан и уколико их материјализује у овоземаљској, краткотрајној егзистенцији. А као темељ свеколиког нашег постојања налази се Он који све чува и све обједињује, Он који је увек пун и никада се не може испразнити, Он који вечито траје и никада неће престати. Зато у *Ујаницагама*, на самом почетку овог класичног дела индијске мудрости и културе, у одељку названом „Иша упанишада” (*Ујаницаге*, превод Светислава Костића, Матица српска, Нови Сад 2023, 37) стоје стихови које би требало да читамо свакодневно као какву мантру:

Ом! Пуно је оно, пуно је ово, из пунога пуно настаје!  
Ако се одузме пуно од пунога, опет остаје пуно.  
Ом! Мир! Мир! Мир!\*

СТЕВАН БУГАРСКИ:  
ДОБРИ ДУХ ТРАЈАЊА СРБА У РУМУНИЈИ  
И ЊИХОВО ПАМЋЕЊЕ

Стеван Бугарски (Српски Семартон, 25. IX 1939) већ деценијама представља не само водећу личност српског народа у Румунији него и непосредно отелотворење и сложеност постојања Срба на овом простору. Ту двострукост препознајемо већ у чињеници да се Бугарски својим животом и сам суочио с неким карактери-

---

\* Текст који је на енглеском језику изложен на књижевно-научном скупу Међународне етичке академије из Чандигара, одржаном на Колецу „Др Бабасахем Амбедкар” у Пунеу, Индија, 15. октобра 2024. године.

стичним искушењима, па и страдањима с којима су се Срби на овом простору више пута сучељавали. Истовремено је овај страдалник постао најважнији познавалац и истраживач свих тих сложености живота и политичке судбине које су претиле да се човек изгуби у магли, у ноћи и забраву које повест обично наметне страдалницима.

### Личне и колективне голготе

То се страдалништво, између осталог, исказало и патњама названим Бараганска голгота, када је неких 40.000 припадника мађинских народа у румунском делу Баната, а међу њима велики број Срба, па и оних из Српског Семартона, укључујући и породицу Бугарски, насилно пресељено 1951. године на просторе Бараганске пустаре. Страданије младога Стевана Бугарског се касније наставило када је он, једва двадесетогодишњак, осуђен због вербалног деликта. Његово лично страдање и страдање његовог народа поистоветили су се у мери у којој у таквим ситуацијама изузетно јача осећање припадности народу, као што и народ почиње да осећа како се колективна судбина верно отелотворује и манифестује у начину на који изузетни појединци успешно описују и сведоче, осмишљавају, па и другима праштају све страдалничке путање од Бога дате.

Упркос чињеници да је после својих затворских искустава Стеван Бугарски завршио Политехнику у Темишвару, те постао погонски инжењер, он је своју животну путању превасходно усмерио ка својој највећој страсти – ка изучавању свеколиког културног наслеђа Срба у Румунији. Машински инжењер је тако својим прегалаштвом омогућавао историчару културе да преживи и да обави своју драгоцену мисију, а сарадња ова два лика учинила је да се утврди како индивидуални тако и колективни идентитет истраживача и његовог народа. У почетку се рад Стевана Бугарског испољавао у новинарској професији (у Српској редакцији Радио Темишвара), затим у књижевној делатности (писао је приповетке и објавио књигу *Оно што се ђамџи*, Букурешт 1983), али је најтрајније и најплодније резултате постигао у публицистичкој и научноистраживачкој форми. У овом последњем, најважнијем домену рада, његова истраживања и списатељски донели били су одиста највишег реда, па сасвим објективно, без претеривања, можемо рећи да је он својеврсни човек-институција, те да обавља послове за које су неопходни читави тимови оспособљених стручњака. Начин на који је он све то извео у тој мери је импресиван да објективношћу сазнања, истраживачком страшћу и топлином

доживљаја осваја срца свих оних који чезну да сазнају нешто о животу, раду и стваралачким резултатима Срба у Румунији, свеједно је ли ту реч о припадницима ове групације наших сународника или просто о људима који су испуњени страшћу за сазнањем.

### Историчар културе

Свеукупно дело Стевана Бугарског можемо сагледати у неколико крупних области знања којима је он дао више него озбиљне доприносе. Занимљиво је тако да је овај аутор, сасвим у духу класичне филологије XIX века, један део активности посветио народном стваралаштву, па је тако сачинио збирку записа, усмених песама препознатљивог жанра, с насловом *Бећарац* (са Светозаром Марковим, Темишвар 1982). Друга важна област његове делатности тиче се посвећеног архивског рада, а у том погледу је неизоставно важно констатовати колико архивски увиди представљају саме темеље његовог сазнајног поступка. Из таквог рада су природно произашле и књиге које је приредио, а то су неки од најважнијих аутора наше културне традиције: пре свега изводи из *Хроника Ђорђа Бранковића* (Нови Сад 1994), *Дневник Саве Текелије* (Нови Сад 1993), као и *Андреј Пејковић: Поклоњење ђробу Госјодњем 1734* (Темишвар 2008). Трећи тематски круг односи се на социографска истраживања српских насеља, па је аутор написао историју свог родног места *По Семарјону кроз ђросјор и време* (Букурешт 1982), затим *Семарјонски лејојиси* (књ.1–2, Темишвар 2004), *Сусељани Срба у Срјском Семарјону: ђрилој за монојтрафију села до 1990. јодине* (Темишвар 2018) и др.

Четврти, изузетно важни тематско-истраживачки круг тиче се историје Српске православне цркве, њенога школства, као и приче о црквама и манастирима на територији данашње Румуније, па су тако изашле књиге: *Срјско ђправославље у Румунији* (Темишвар – Београд – Нови Сад 1995), *Православна срјска бојословија Ејархије ђтемишварске 1953–1960* (Темишвар 2009), *Православна срјска Саборна црква у Темишвару* (Темишвар 1998), *Манасјир Бездин* (Темишвар 2003), *Монаси о манасјирима* (Темишвар 2013), *Гробна месјта свецјијеника и ђакона Срјске ђправославне цркве у Румунији* (Темишвар 2019) и др. У том склопу треба видети и монографију *Живоји и рад ђројте Слободана Косјића* (Темишвар 2006), као биографску студију о једном од раних истраживача овог подручја и аутора књиге *Срби у румунском Банају: Исјоријски, бројни, економско-ђривредни ђрејлед 1940. јодине*. Пети истраживачки круг Стевана Бугарског односи се на књижевност на тлу данашње Румуније, па је тако објављена књига *Завичајна књижевносј Срба*

из Румуније 1918–1947 (Темишвар 2007), као и *Лексикон Срба књижевника са данашње територије Румуније: 1705–2015* (са Живком Милином, Темишвар 2016).

Шести истраживачки круг водио је нашег писца ка историји новинарства, штампе и часописне продукције, па су тако настале биографија *Димитрије Тиrol: живoт и дело* (са Љубомиром Степановим, Темишвар 2007), те студија *Српска периодика на тлу данашње Румуније* (Нови Сад 2014). У свом седмом истраживачком кругу Стеван Бугарски се позабавио и историјом политичког живота Срба у Румунији, па је тако објавио књигу *Политичке партије Срба у Румунији* (Темишвар 2008). Последњих година, а у свом осмом тематском кругу, Бугарски је објавио веома важне архивске податке значајне за проучавање историје Првог светског рата, те српских и словенских жртава у њему: *(С)оменик Словена војника, заробљеника и интернираца умрлих на садашњој територији Румуније 1914–1918* (Нови Сад 2014), *Документи о умирању Срба заточеника у Арадском логору 1914–1915 (1916)* (са Божидаром Панићем, Нови Сад 2016) и *(С)оменици* (са Дејаном Поповим, Темишвар 2021).

Бугарски је природно тежио сагледавању свеукупног живота Срба у Румунији, па ако не баш на целини тог простора, а оно макар у оквиру неких мањих, релативно заокружених друштвенополитичких и културноисторијских заједница. Тако су – у оквиру деветог тематског круга – настале књиге посвећене Темишвару: *Темишварски лицеј* (Темишвар 2008), *Први српски мајични пројекти у Темишвару* (Темишвар 2020), као и књиге написане у „четири руке” с непрежаљеним Љубомиром Степановим: *Како Морци пошле кроз њера* (Букурешт 1991), *Српски ансамбл у Темишвару. Пола века од оснивања* (Темишвар 2005), *Историјски и културни соменици Срба у румунском Банату* (Темишвар 2008), затим *Срби у Темишвару. Мехала* (Темишвар 2008) и *Срби у Темишвару. Град* (Темишвар 2011). Прилика је да, одајући пуно признање проучаваоцима целокупног наслеђа Срба у Румунији, изразимо истинско жаљење због прераног одласка Љубомира Степанова, истраживача који је ишао оним добро утабаним стазама, обележеним у највећој мери управо стопама Стевана Бугарског.

### Чувар памћења

Када се, макар овако летимично, сагледа шта је све радио, чиме се бавио, шта је све истраживао и какве књиге објављивао, онда се веома лако може закључити да је Стеван Бугарски обезбедио мноштво драгоцених сазнања на основу којих много обухватије,

објективније и реалистичније можемо сагледати живот Срба на тлу данашње Румуније и њихову свеукупну културну традицију. Једноставније речено, познавање широког круга тема везаних за живот Срба у Румунији не може се утемељити без драгоценог доприноса овог неуморног истраживача. Он је годинама већ сарадник научних и издавачких кућа у Румунији и Србији, цењени истраживач који своје место има у Матици српској и Српској академији наука и уметности. У Матици српској, примера ради, он је главни и одговорни уредник *Темишварског зборника* и руководиоца Темишварског одбора (од 2012), као и члан Управног одбора најстарије српске културне установе. Многе његове врлине су већ одавно уочене, па је овај драгоцен човек – којег од миља, по банатском шеретлуку и тихом интелектуалном бећарлуку проф. др Миодрага Јовановића, у Матици зовемо ча Стева Бугарски – већ понео неколико веома важних признања српске културе. Том вредном ча Стеви Бугарском припала су признања: „Лаза Костић” (2008), „Растко Петровић” (2008), Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе (2016), „Доситеј Обрадовић” (2017), као и награда „Pro culture” (2008) Тамишке жупанијске дирекције за културу. Сада му из многих разлога, видљивих – надам се – и из овог прегледа његових истраживачких резултата, Савез Срба из Румуније додељује новоустановљену награду „Сава Текелија”: та награда иде у праве руке, које ће је носити онако како доликује ономе чије име награда носи, ономе ко награду додељује, као и ономе ко ту награду прима.

У овом свечаном тренутку желимо јавно рећи како у Стевану Бугарском препознајемо драгоценог истраживача и доброг духа свеколиког трајања и памћења Срба у Румунији, као човека који је све радио како би Срби на овом терену добро знали ко су и шта су, а тиме и шта им је даље чинити! Уз то, мало топлије речено, нашем инжењеру Стевану Бугарском и драгом ча Стеви желимо, чисто људски, да кажемо: Хвала! И да ускликнемо: На многаја, многаја лета!\*

---

\* Изречено не свечаности доделе награде „Сава Текелија”, у Савезу Срба у Румунији, у Темишвару, 21. новембра 2023. године.